

KARAÇAY- MALKAR KÜLTÜRÜNDE HRİSTİYANLIK İNANCI

MAHTİ CURTUBAYEV

Çeviren: ADİLHAN APPA

Karaçay- Malkarlıların eskiden Hristiyanlık inancına mensup olduklarını ileri süren ve bu konuda ilk görüş belirten L. İ. Lavrov'dur. Karaçay- Malkar'daki eski kilise harabelerinde çok sayıda Hristiyanlıkla ilgili kitaplar bulunduğunu ifade eden L. İ. Lavrov, Bizanslıların ve Gürcülerin etkisiyle, Karaçay- Malkarlıların Hristiyanlık inancını benimsediklerini söylüyor. Ona göre, önceleri Hristiyan olan Karaçay- Malkarlılar daha sonra Moğolların Kafkasya'yı istila etmesiyle birlikte Gürcü ve Bizans etkileri azalmış, Hristiyanlık inancı yavaş yavaş kaybolmuş ve Karaçay- Malkarlıların eski Türk şamanist inançları ön plana çıkmaya başlamıştır.

Kafkasya'da yaşayan Alanlar, M. S. X. yüzyıldan itibaren, Bizans'ın etkisiyle Hristiyanlığı benimsemişlerdir. Hristiyan Alanların Kafkasya'da iki büyük dini merkezi bulunuyordu. V. F. Miller, bunlardan birincisinin, Karaçay'ın Aşağı Arhız bölgesinde kurulduğunu V. A. Kuznetsov da, ikincisinin, bütün Kafkasya'nın en büyük dini merkezi olduğunu ve Malkar'ın Yukarı Çegem vadisinde kurulduğunu söylemektedir.

Moğolların, Kafkasya'yı istila etmelerine kadar, Alanlar üç yüzyıl boyunca, Bizanslı din adamlarının da çeşitli propaganda ve misyonerlik destekleriyle, Hristiyanlık inancını Kafkasya bölgesinde yaymışlardır. Daha sonra, Moğolların istilası ve Bizans'ın zayıflaması sonucu, Kafkasya'da Hristiyanlık inancı eski gücünü yitirmeye, yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır.

1654 yılında Kafkasya'da bulunan A. Lamberti şunları söylüyor: "Karaçaylılar, Svanlar, Cıklar ve Çerkesler Hristiyandırlar. Ancak bunların tapınaklarına (kiliselerine) gidip baktığınızda onların aslında Hristiyanlıkla bir alakalarının olmadığını görürsünüz"

1743 yılında Peterburg şehrinde bulunan Kabar-dey prenslerinden M. Atajukin ile A. Gilaksanov'un Malkarlılar hakkında şunları söylüyor: "Onlar çok eskiden beri Hristiyanlık esaslarına göre yaşarlar. Hayatlarını buna göre tanzim ederler. Halen, onların büyük çoğunluğu bu hayat tarzlarını devam ettirmektedirler. Sözelimi, baharda yedi hafta ve yaz mevsiminin son iki haftasında, hiçbir

şekilde et, süt ve yağ yemezler."

1743 yılında, General Eroptin, Çegem sakinlerine, Kızılyar (Kizlyarsk) soylularından Aleksey Tuzov'a götürmeleri için Hristiyanlıkla ilgili bir kitap verir. Çegemliler ise ona şöyle cevap verirler: "Biz ölürüz fakat bu kutsal kitabı o Müslüman adama vermeyiz"

Kafkasya'da İslam dininin yayılmasını engellemek için birtakım önlemlerin alınması ihtiyacını duyan Hristiyan din adamları heyeti, bir toplantı yaparak, Kafkasya'da Hristiyanlığı yayma işini yürüten Gürcü misyonerlerin başarısız olduklarını, bundan sonra onların yerine Rus misyonerlerin bu işi yürütmesi gerektiğine karar verir. Bu heyetin, 8 Mart 1770 tarihli raporunda şöyle deniyor: "Gürcü din adamı Sinod, 1745 yılında, Hristiyanlığın esasları ile ilgili bir genelgeyi Moskova'daki Başpiskoposa onaylatarak, Osetlere, Küçük Kabar-dey bölgesine ve Kafkas Dağlılarına (Malkarlılara) gönderdi."

Gürcü vakanüvis Vahuşti, 1745 yılında şunları yazıyor: "Basianların (Malkarlılar), komşuları Osetlerde olduğu gibi, yönetici ve asileri Müslüman, köylüleri (kara halk) Hristiyandır. Ancak, Basianlarda ve Osetlerdeki Hristiyanlık inancı yarım yamalıdır. Sözelimi, bunlar yalnızca, domuz eti yiyenleri Hristiyan, at eti yiyenleri de Müslüman olarak kabul ederler."

1774 yılında Kafkasya'da bulunan İ. A. Gül-denşted şunları söylüyor: "Basianlar (Malkarlılar) önceleri Gürcülere tabi idiler. Bu yüzden, Gürcü ve Yunan Ortodoks (Hristiyanlık) inancının etkisiyle onlar Hristiyan olmuşlardır. Onların yaşadıkları yerlerde eskiden kalma kiliselerin olması ve onların halen domuz eti yemeye devam etmeleri, onların eskiden Hristiyan olduklarını göstermektedir."

1794 yılında Kafkasya'da bulunan P. S. Pallas şunları söylüyor: "Çegem vadisinde yaşayan halk eskiden Hristiyanlık inancına mensuptu ve onların kiliseleri vardı."

1798 yılında Kafkasya'da bulunan Polonyalı seyyah ve yazar Jan Pototskiy şöyle diyor: "Balkarlar, Kabar-deylerin yanında, yüksek dağların arasında yaşayan ve Türk dilini konuşan bir halktır. Onlar

putperesttirler ve tabiattaki birtakım güçlere inanırlar. Gürcü- Svanlar ve Abhazlar ise kiliselerine çok bağlıdır ve kiliselerine karşı büyük hürmet gösterirler. Yüzyıllardır onların kiliselerine otuz adım dahi yaklaşabilen olmamıştır. Balkarlar, ne olduğunu bilmeden, birkaç Hıristiyan Yunan azizinin adıyla yemin ve dualar ederler. Balkarların yaşadığı yerlerde de Hıristiyan kiliseleri vardır. Balkarlar bu kiliselerin kapısını açıp içine girmiş değillerdir ama bu kiliselere büyük önem verirler ve saygı gösterirler."

S. Bronevskiy, 1823 yılında yazmış olduğu "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni (Son) Bilgiler" adlı kitabında şöyle söylüyor: "Malkarlılar şimdi İslam kanunlarına göre yaşıyorlar. Eskiden onlar Hıristiyan idiler ve domuz eti yiyorlardı. Şimdi de Hıristiyanlara ve Hıristiyan kiliselerine saygı gösteriyorlar."

1846 yılında Kafkasya'da bulunan N. Danilevski, Karaçay, Malkar ve Çegemliler hakkında şunları söylüyor: "Onların eskiden Hıristiyan oldukları açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Onlar eski kiliselere ve kutsal pazar gününe hürmet ediyorlar. Bir haç gördükleri zaman kalpaklarını başlarından çıkarıp saygı gösteriyorlar. Ayrıca her zaman sofralarında domuz eti bulunur."

İbrahim Şamanov, Karaçay- Malkarlıların eski takvimindeki, birçok ay ve gün adının, Hıristiyan azizlerinin adlarından kaldığını tespit etmiştir. Karaçay- Malkarlıların eski takviminde ay ve gün adları(1) şöyledir:

1. Başıl- Ay (2)	(Aziz Vasiliy Ayı)	: Ocak
Başıl- Ay (3)	(Aziz Vasiliy Ayı)	: Ocak
Kırkavuz- Ay (4)	(Aziz Georgi Ayı)	: Ocak
2. Bayrım- Ay (5)	(Kutsal Meryem Ayı)	: Şubat
Bayrım- Ay (6)	(Kutsal Meryem Ayı)	: Şubat
Totur- Ay (7)	(Aziz Feodor Ayı)	: Şubat
Avuz'nu Al Ayı (8)	(Aziz'in İlk Ayı)	: Şubat
3. Totur'nu Al Ayı (9)	(Aziz Feodor'un İlk Ayı)	: Mart
Avuz'nu Al Ayı (10)	(Aziz'in İlk Ayı)	: Mart
Al Totur- Ay (11)	(Aziz Feodor'un İlk Ayı)	: Mart
Bayrım- Ay (12)	(Kutsal Meryem Ayı)	: Mart
Avuz'nu Art Ayı (13)	(Aziz'in Son Ayı)	: Mart
4. Totur'nu Art Ayı (14)	(Aziz Feodor'un Son Ayı)	: Nisan
Avuz'nu Art Ayı (15)	(Aziz'in Son Ayı)	: Nisan
Art Totur- Ay (16)	(Aziz Feodor'un Son Ayı)	: Nisan
Hıçaman- Ay (17)	(Hıristiyanlıkta Oruç Ayı)	: Nisan
Lukkola- Ay (18)	(Aziz Nikkol Ayı)	: Nisan
5. Hıçaman/ Hıçavman- Ay (19)	(Hıristiyanlıkta Oruç Ayı)	: Mayıs

Hıçavman- Ay (20)	(Hıristiyanlıkta Oruç Ayı)	: Mayıs
Lukkur- Ay (21)	(Aziz Nikkol Ayı)	: Mayıs
6. Lukkur/Lukkul/Lukkol- Ay(22)	(Aziz Nikkol Ayı)	: Haziran
Nikkol- Ay (23)	(Aziz Nikkol Ayı)	: Haziran
Biyaşkergi- Ay (24)	(Aziz Georgi Ayı)	: Haziran
Caynı Al Ayı (25)	(Yaz'ın İlk Ayı)	: Haziran
7. Eliya- Ay (26)	(Aziz İlya Ayı)	: Temmuz
Eliya- Ay (27)	(Aziz İlya Ayı)	: Temmuz
Caynı Al Ayı (28)	(Yaz'ın İlk Ayı)	: Temmuz
Caynı Art Ayı (29)	(Yaz'ın Son Ayı)	: Temmuz
8. Kırkar- Ay (30)	(Sonbahar Ayı)	: Ağustos
Kırkar- Ay (31)	(Sonbahar Ayı)	: Ağustos
Caynı Art Ayı (32)	(Yaz'ın Son Ayı)	: Ağustos
Kaç- Ay (33)	(Hatır/ Hürmet Ayı)	: Ağustos
Küz- Ay (34)	(Güz, Hasat Ayı)	: Ağustos
Küzünü Al Ayı (35)	(Güz'ün İlk Ayı)	: Ağustos
9. Kırkavuz- Ay (36)	(Aziz Georgi Ayı)	: Eylül
Kırkavuz- Ay (37)	(Aziz Georgi Ayı)	: Eylül
Küz- Ay (38)	(Güz Hasat Ayı)	: Eylül
Kaç'ni Al Ayı (39)	(Sonbaharın İlk Ayı)	: Eylül
Küzünü Art Ayı (40)	(Güz'ün Son Ayı)	: Eylül
10. Et İyık- Ay (41)	(Et Haftası Ayı)	: Ekim
Et İyık- Ay (42)	(Et Haftası Ayı)	: Ekim
Küzünü Art Ayı (43)	(Güz'ün Son Ayı)	: Ekim
Kaç'ni Al Ayı (44)	(Sonbaharın İlk Ayı)	: Ekim
11. Abistol/ Amistol- Ay (45)	(Aziz Apostol Ayı)	: Kasım
Abistol- Ay (46)	(Aziz Apostol Ayı)	: Kasım
Kaç- Ay (47)	(Sonbaharın Ayı)	: Kasım
Kaç'ni Art Ayı (48)	(Sonbaharın Son Ayı)	: Kasım
12. Endrevük/Andreyig- Ay (49)	(Aziz Andrey Ayı)	: Aralık
Endrevük- Ay (50)	(Aziz Andrey Ayı)	: Aralık
Abistol'nu Art Ayı (51)	(Aziz Apostol'un Son Ayı)	: Aralık
1. Baş- Kün	(Baş / İlk gün)	: Pazartesi
2. Gürge- Kün/Gevürge- Kün	(Aziz Georgi Günü)	: Salı
3. Baraz- Kün	(Aziz Paras Günü)	: Çarşamba
4. Orta- Kün	(Orta Gün)	: Perşembe
5. Bayrım- Kün	(Kutsal Meryem Günü)	: Cuma
6. Şabat- Kün	(Musevilikteki kutsal Şabat)	: Cumartesi
7. İyih- Kün (52)	(Hafta günü)	: Pazar

Anlaşılabacağı üzere, Karaçay- Malkarlıların eski takvimindeki ay ve gün adlarının hemen hepsi Hıristiyan azizlerinin adlarından kaynaklanmaktadır. V. F. Miller , Yukarı Çegem bölgesinde yaşayan halkın "Altın Aş- Kerge"ye (Altın Aziz Georgi) çok hürmet ettiklerini söylemektedir. Hıristiyan azizlerinden Ge-

orgi'nin adı, Karaçay- Malkarlıların eski takvimlerinde ay ve gün adı olarak bugüne kadar gelmiştir.

Yukarıda Karaçay- Malkarlıların eski takviminde verilen "Avuz", "Kırk- Avuz", "Biy- Aş- Kergi ve "Altın- Aş- Kerge" sözlerindeki "avuz" ve "aş" sözleri "aziz/ kutsal" anlamına gelmektedir. Karaçay- Malkar diline bu söz, Osetçe'deki "Uas/ vas/ was" (aziz/ kutsal) sözünden girmiş olabilir. V. İ. Abayev, Osetçe "uas/ vas/ was" (aziz/ kutsal) sözünün, eski İran dilindeki "vaş/ vaş" (haber/ haberci/ haber veren/ haber getiren) sözünden kaynaklandığını söylüyor. Ancak, Karaçay- Malkar Türkçesi'ndeki "avuz" ve "aş" (aziz/ kutsal) ile Osetçe'deki "uas/ vas/ was" (aziz/ kutsal) sözleri, Karaçay- Malkar dilindeki "uvaz" (vaiz), "avaz" (ses) ve "avuz" (ağız) sözlerinden de kaynaklanmış olabilir. (53)

Karaçay- Malkar Türkçesi'ndeki "Kilisa" (Kilise) ve "Babas" (Papaz) sözleri de, Yunanca "Ekklesia" ve "Papas" sözlerinden gelmektedir. Öte yandan, Karaçay- Malkarlılar, Ortodoks(Hıristiyan) keşişlerine "Kara- Babas" (Kara Papaz) diyorlardı. Karaçay- Malkar Türkçesi'ndeki "Jor" (Haç) sözü, Gürcüce "Cvari" (haç) sözünden gelir. Yine "Kaç" (Haç) sözü ise herhalde Ermenice'den ya da Farsça'dan gelmiştir. (54)

Yukarıda verilen çok sayıda görüş ve bilgilerden, Karaçay- Malkarlıların XVIII. yüzyıla kadar Hıristiyanlık inancına mensup oldukları anlaşılmaktadır. Daha sonraları, Karaçay- Malkarlılardaki Hıristiyanlık inancı zayıflamış, XVIII. yüzyıldan sonra İslam diniyle karşılaşınca da tamamen yok olmuştur. Dağistan'dan ve Kırım'dan Kafkasya'ya yoğun bir şekilde gelen İslam dininin etkisiyle, Karaçay- Malkarlılar XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslam dinini tamamen kabul etmişlerdir.

Dipnotlar:

- (1) Karaçay- Malkarlıların eski takvimindeki ay ve gün adları, bu makalenin orijinalinde, bu kadar ayrıntılı bir şekilde verilmemiştir. Konuya ilgi duyan okuyuculara ve araştırmacılara faydası olur amacıyla, Karaçay- Malkarlıların eski ay ve gün adlarının değişik varyantlarını bir araya toplayarak yukarıda bir şema halinde verdim. Ancak, burada önemli bir hususu belirtmek gerekiyor; çeşitli kaynaklarda, özellikle ayların ad ve sıraları farklı şekilde verilmiştir. Ben bunların tümünü, kaynaklarını dipnotlarla göstererek verdim. (A. A.)
- (2) H. İ. Süyünçev, E. R. Tenişev, Karaçay- Malkar- Orus Sözlük, Moskova, 1989. s. 805; İ. M. Şamanov, Kafkasyalı Karaçay- Malkar Türklerinin Halk Takviminde Yeni Yıl Nevruz, Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Sadık Tural, AKM Yayınları, Ankara, 1995. s. 194.
- (3) Mingitav Dergisi, Sayı:5, Nalçık, 1994, s. 3.
- (4) Dr. Wilhelm Pröhle, Karaçay Lehçesi Sözlüğü, (Çeviren: Prof. Dr. Kemal Aytaç) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 53.
- (5) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.

- (6) Mingitav, 1994, s.3.
- (7) Şamanov, İ. M., 1995, s. 194.
- (8) Pröhle, W., 1991, s. 7.
- (9) Süyünçev., H. İ., 1989, s. 805.
- (10) Süyünçev., H. İ., 1989, s. 805.
- (11) Mingitav, 1994, s. 3.
- (12) Şamanov, İ. M., 1995, s. 195.
- (13) Pröhle, W., 1991, s.7.
- (14) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (15) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (16) Mingitav, 1994, s. 3.
- (17) Şamanov, İ. M., 1995, s. 195.
- (18) Pröhle, W., 1991, s. 63.
- (19) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (20) Mingitav, 1994, s. 3.
- (21) Şamanov, İ. M., 1995, s. 195.
- (22) Süyünçev, İ. M., 1989, s. 805.
- (23) Mingitav, 1994, s. 3.
- (24) Şamanov, İ. M., 1995, s. 195.
- (25) Pröhle, W., 1991, s. 21.
- (26) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805; Şamanov, İ. M., 1995, s. 195.
- (27) Mingitav, 1994, s. 3.
- (28) Şamanov, İ.M., 1995. s. 195.
- (29) Pröhle, W., 1991. s. 21.
- (30) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (31) Mingitav, 1994, s. 3.
- (32) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (33) Şamanov, İ. M., 1995, s. 195.
- (34) Şamanov, İ. M., 1995, s. 195.
- (35) Pröhle, W., 1991., s. 62.
- (36) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (37) Mingitav, 1994, s. 3.
- (38) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (39) Pröhle, W., 1991. s. 45. Burada ya müellifin kendisinden kaynaklanan ya da çevirenden kaynaklanan bir yanlışlık vardır. Çünkü; Kaç'ın Al Ayı: Eylül, Kaç'ın Art Ayı: Kasım; arada Ekim ayı atlanmış oluyor. Doğrusu Kaç'ın Al Ayı: Eylül değil de Ekim olmalıydı. (A. A.)
- (40) Pröhle, W., 1991, s.62.
- (41) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805. "Et İyih- Ay" (Et Haftası Ayı) herhalde, Karaçay- Malkarlıların Hıristiyan inancından ötürü oruç tuttıkları (et, süt ve yağ yemedikleri) haftalardan kaynaklanmaktadır. (A. A.)
- (42) Mingitav, 1994, s. 3.
- (43) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (44) Karaçay- Malkar Türkçesi'nde "Kaç" sözü hem "Sonbahar" hem "Hatır, Hürmet" hem de "Haç" anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada "Kaç- Ayla" (Sonbahar ayları: Ekim- Kasım). "Haç" ayları şeklinde de düşünülebilir. (A. A.)
- (45) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (46) Mingitav, 1994, s. 3.
- (47) Süyünçev, H. İ., 1989. s. 805.
- (48) Pröhle, W., 1991, s. 45.
- (49) Süyünçev, H. İ., 1989. s. 805.
- (50) Mingitav, 1994, s. 3.
- (51) Süyünçev, H. İ., 1989, s. 805.
- (52) Karaçay- Malkar Türkçesi'nde "İyih" sözü "Hafta" demektir. Ancak, bu sözün yukarıdaki anlamı bakımından, Hıristiyanlık inancındaki "Pazar" (Hafta/ Tatil/ İbadet) günü ile bir ilişkisi olması gerekir. (A. A.)
- (53) Karaçay- Malkar Türkçesi'ndeki "uvaz" (vaaz/ vaiz) sözü Arapça "vaiz" ve "vaaz" sözlerinden, "avaz" (ses) sözü de Farsça "avaz" (yüksek ses) sözünden kaynaklanmaktadır. Aslında, Karaçay- Malkar Türkçesi'ndeki "Avuz" ve "Aş" (aziz/ kutsal) ile Osetçe'deki "uas- vas/ was" (aziz/ kutsal) sözleri, Yunanca'da özel adların sonunda yer alan ve tekliği ifade eden "-os" ekinde kaynaklanmaktadır. Sözelimi "Georgi- os" ve "Hırist- os" gibi. Karaçay- Malkarlılardaki "Kırk- avuz" sözü "Georgi- os" sözünün Karaçay- Malkar türkçesi'ne uyum sağlayarak girmiş şeklidir. (A. A.)
- (54) "Haç" sözü Ermenice "Khaç" sözünden gelmektedir. (A. A.)